

Posudek školitele a vyjádření k průběhu doktorského studia a k dizertační práci

Studentstvo v období poststalinismu:

vysokoškolské instituce a
proměny studentské participace
v Československu (1956–1969)

Mgr. Michael Polák

Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2024

Dějiny poststalinismu se v posledních letech etablovaly jako důležité pole bádání a diskusí české historiografie soudobých dějin. V pozadí zde stojí otázka, zda je období mezi polovinou 50. let a Pražským jarem adekvátní považovat za přechodnou dobu mezi stalinismem a normalizací anebo zda mělo svou vlastní tvář a vlastní zdroje stability, tedy představovalo samostatnou epochu českých a československých dějin. Když Michael Polák v roce 2018 přistupoval k životu československého studentstva v období poststalinismu, tyto otázky zatím nestály ve středu jeho pozornosti. Měl za sebou v té době bádání o studentské nespokojenosti a studentského protestu v letech 1967 a 1968 a zajímaly jej – či zajímaly nás – spíše předdějiny poměrně rychlé radikalizace studentstva na konci roku 1967. Zatímco se ve své diplomové práci zaměřil na souběh strategické a morální složky nespokojenosti a radikalizace, středobodem jeho dizertace se stal proces učení, jímž studentstvo prošlo v době předcházející.

Tento proces Polák přitom nevykládá jako "dobu zrání" či jinak teleologicky zaměřený proces, nýbrž analyzuje různé aktéry a jejich formy angažovanosti, proměny témat, která je páčila, nebo strategií, které rozvíjeli. Polák dokládá, že studentský aktivismus po dlouhou dobu nevedl k téměř žádným výsledkům, přesto byl pro pozdější kritiku důležitý, a to nejen vysokou mírou frustrace, že se přísliby neplní, nýbrž i schopností aktivních studentů orientovat se ve složitém institucionálním systému socialistického vysokého školství a využívat existující fóra k artikulaci kritiky. Výbuch roku 1967 tak nebyl jen výsledkem momentálního rozhodnutí a reakcí na morální rozhořčení, ale nesl v sobě zkušenosti a strategie, včetně zklamání a frustrací, které studentstvo zažilo či které si osvojilo v době „tání“ od poloviny padesátých a v šedesátých letech.

Dále si na Polákově práci cením propojení různých druhů pramenů. Způsob, jímž se ve výkladu doplňují prameny archivní (stranické, městské i univerzitní) se studentskými časopisy, je přirozený a jasný, výklad podle mě vytváří přesvědčivý celek. Polákovi se podle mého názoru podařilo poskytnout plastický obraz kritických témat, které u studentů doutnaly a v roce 1967 přerostly do otevřené kritiky.

Šíře kritických témat se však stala nejen základem rychlé radikalizace, ale později též poměrně rychlého rozpadu studentského hnutí, které nebylo schopno, zjednodušeně řečeno, všechna témata udržet pohromadě. Tohle dialektické pojetí – že tematická a personální šíře byla základem rychlého vzestupu i rozpadu studentského hnutí – nabízí výkladové paralely ke studentskému hnutí západnímu. Navzdory částečně odlišným cílům i jiným strategiím západních a východních studentů lze na obou stranách hranice pozorovat to, co se od 70. let do dneška stalo takřka dominantním rysem sociálních hnutí, která označujeme jako „nová“ – tematickou a personální šíří, která zpravidla stojí v cestě utvoření pevnější identity hnutí, nejasnost hierarchií mezi aktéry, která často znemožňuje vyjednávání a dosahování kompromisů atd. Pokud můžeme československé studentstvo 60. let studovat jako raný příklad tzv. nových sociálních hnutí, otevírá to podle mě další důležité otázky pro budoucí historické bádání.

Polákovu citlivost vůči tomuto typu otázek a jeho badatelskou vynalézavost jsem ostatně vnímal jako důvod jeho publikačních úspěchů v průběhu doktorského studia. Studie o politice ulice pro *Soudobé dějiny*,¹ jakož i studie o mobilizaci studentů pro *Journal of Modern European History*² pro mě byly dokladem toho, že stojí za to promýšlet studentské hnutí v širším rámci dějin sociálních hnutí, otázek osvojení či kritiky komunistické doktríny, jakož i kořenů radikalizace a rozpadu hnutí.

Vůči práci lze jistě formulovat různé námitky. Konečná verze práce vznikala v časové tísní, což se na její podobě bohužel trochu podepsalo. Nemohu nezmínit, že Michael Polák se badatelsky zabýval nejen československým studentstvem za poststalinismu, ale také vývojem socialistického a anarchistického hnutí na přelomu 19. a 20. století. Polákovi jsem v tomto rozšíření pohledu nebránil, ba naopak jsem se snažil ho v tom podporovat. Hlavním důvodem byl fakt, že badatelské zaměření na úzce vymezenou oblast – jednu osobnost, několikaleté časové období nebo úzce vymezené otázky beze vztahu k delším vývojovým liniím – mám sklon vnímat spíše jako příznak úpadku oboru, případně přílišné oborové omezenosti. Platí to bohužel někdy zvlášť pro obor soudobých dějin, kde se badatelé nezřídka dokonale vyznají v policejních archivech, v detailech různých osobních vazeb atd., ne vždy však doceňují a znají dějiny marxismu a socialismu od 19. století, dějiny samosprávy, která se v Předlitavsku zaváděla po roce 1849, nejistotu různě definovaných elit od 19. století, vývoj hospodářství a třeba korupce od Rakouska až dodnes, bez nichž zůstává pochopení dějin státního socialismu z mého pohledu vždy

¹ Michael Polák: Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM, in: *Soudobé dějiny* roč. 26, č. 2–3, Praha 2019, s. 227-256.

² Michael Polák: 'We Want Light!' Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in the Post-Stalinist Era (1956–1968), *Journal of Modern European History*, vol. 20, issue 1, 2022, pp. 127-145

neúplné. Když však studenty a doktorandy vedu k širšímu pohledu, má to i svou odvrácenou stránku, která se projeví zvláště v situacích, kdy se dostanou pod časový tlak, že nezvládnou probádat všechny dostupné prameny, dostat se ke všem výkladovým zákoutím a detailům. Za všechny otázky, k nimž se Polák ve své práci nedostal, zmíním slovenskou perspektivu, která, nemá-li být pouze doplňkem československých dějin, by vyžadovala systematické bádání ve slovenských knihovnách a archivech. Oponenti však nejspíš vyznačí i další prameny a materiálové mezery, které předložená práce má.

Navzdory tomu bych chtěl práci nejen doporučit k úspěšné obhajobě (tedy klasifikovat ji předběžně jako prospěl), ale Michaelu Polákovi i poděkovat za všechny inspirace během jeho studia. Jednou z posledních inspirací je pro mě otázka, do jaké míry lze zaměření aktérů na řešení problémů „tady a teď“ (tedy v případě studentů na kolejích, ve škole), nikoliv na jiných místech planety (viz kritiku pomoci Kubě nebo Číně, resp. nedůvěru vůči „proletářskému internacionalismu“) interpretovat jako jistý druh patriotismu či dokonce nacionalismu. Takovéto pojetí by umožnilo vysvětlit, že občané Československa brali přísliby KSČ a státu vážně a nárokovali je pro sebe a svoji pospolitost, nikoliv jako obecně platné, abstraktní principy či široce pojaté požadavky „pro jiné“ (na Kubě či v Číně). Odtud se lze ptát dále – můžeme či máme i Pražské jaro interpretovat jako jistou formu nacionalismu? Pokud ano, jaké to může mít důsledky pro naši interpretaci normalizace, během níž se národní komunismus definitivně etabloval (alespoň ve své slovenské variantě)? Jedná se o otázky, které promýšlím sám, resp. v návaznosti na existující odbornou literaturu, výjimeční doktorandi, k nimž Michaela Poláka jednoznačně řadím, mi k tomu však dávají také důležité podněty.

V Praze, dne 22. května 2024

doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.